

Poslušnost i pokoravanje autoritetu

Mijić, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:787227>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij: Preddiplomski studij psihologije

Matea Mijić

Poslušnost i pokoravanje autoritetu

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2016.

Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Studij: Preddiplomski studij psihologije

Matea Mijić

Poslušnost i pokoravanje autoritetu

Završni rad

Društvene znanosti, polje psihologije, grana socijalne psihologije

Mentor: doc. dr. sc Daniela Šincek

Osijek, 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. MILGRAMOVI EKSPERIMENTI POSLUŠNOSTI	2
2.1. Sudionici.....	3
2.2. Postupak, eksperimentatori i mjesto provođenja eksperimenta.....	3
2.3. Povratne informacije od žrtve i eksperimentatora	4
2.4. Zavisne mjere, intervju i naknadni kontakt	5
2.5. Rezultati	5
3. DALJNI NALAZI MILGRAMOVA EKSPERIMENTA	6
4. KRITIKE EKSPERIMENTA.....	7
5. REPLIKACIJE MILGRAMOVA ISTRAŽIVANJA	8
5.1. Istraživanje Sheridana i Kinga (1972).....	8
5.2. Istraživanje Meeusa i Raaijmakersa (1995)	9
5.3. Burgerovo istraživanje poslušnosti (2009).....	10
5.4. Telefonsko pokoravanje	11
5.5. La jeu de la mort (The Game of Death)	12
6. RAZLOZI POKORAVANJA I PROTIVLJENJA AUTORITETU.....	12
7. UTJECAJ AUTONOMIJE, EMPATIJE, SOCIJALNE ODGOVORNOSTI I POTREBE ZA MOĆI NA POSLUŠNOST I POKORAVANJE	14
8. ZAKLJUČAK	16

SAŽETAK

Poslušnost i pokoravanje autoritetu od posebne je važnosti za današnje vrijeme. Pokoravanje se odnosi na situacije u kojima jedna osoba ili grupa ljudi prihvaća i izvršava zapovijedi i naredbe autoriteta. Istraživanje poznatog socijalnog psihologa, Stanleya Milgrama, jedno je od najpoznatijih istraživanja u psihologiji. Većina ljudi smatra kako ne bi nanijeli štetu drugima slušajući naredbe autoriteta, no rezultati Milgramovog istraživanja pokazali su suprotno. U ovome radu detaljno će biti opisan postupak provođenja njegovog eksperimenta. Kritičari smatraju da nije bilo etično provoditi takvo istraživanje te da se rezultati ne mogu generalizirati. Provedeno je mnogo replikacija ovog istraživanja kako bi se istražilo kolika je razina pokoravanja u današnje vrijeme. Nadalje, ovaj rad usmjerava se na proučavanje razloga koji dovode do pokoravanja i protivljenja autoritetu. Ljudi se pokoravaju zbog normativnih i informacijskih socijalnih utjecaja te je utvrđeno da pokoravanje prestaje kada dva autoriteta daju različite naredbe. U radu će se prikazati utjecaj autonomije, empatije, socijalne odgovornosti i potrebe za moći na pokoravanje. Svi navedeni korelati doprinose smanjenju pokoravanja, no smatra se da preuzimanje odgovornosti ima najvažniji utjecaj na pokoravanje, ali nije dovoljno istraženo. Osnovni cilj ovoga rada je utvrditi vrijede li Milgramove postavke i danas, odnosno ustanoviti je li se razina pokoravanja smanjila u odnosu na prije ili nije.

Ključne riječi: poslušnost, pokoravanje, autoritet, Stanley Milgram

1.UVOD

Poslušnost je jedan od temeljnih elemenata strukture društvenog života. Svako zajedničko življenje zahtijeva neku vrstu autoriteta gdje se osobe nižeg statusa pokoravaju zahtjevima osoba višeg statusa (Milgram, 1963). Pokoravanje se uočava u različitim kulturama i društvima budući da ostvarenje zajedničkih ciljeva nekog društva ili kulture pretpostavlja poslušnost i pokoravanje članova tog društva. Da bi grupa mogla funkcionirati, pojedinac se mora podrediti onome tko je iznad njega. Međutim, kada pojedinac ne ovisi o društvu i kada samostalno postupa on se tada oslanja na svoju savjest. Ljudi smatraju da je pokoravanje autoritetu poželjno budući da ih se uči da se izvršavanje naredbi najčešće nagrađuje (Žiropađa, 2011). Pokoravanje autoritetu odnosi se na situacije u kojima jedna osoba ili grupa ljudi prihvaća i izvršava naredbe i zapovijedi autoriteta. Većinom je pokoravanje konstruktivno i dobroćudno jer neka društva traže određenu razinu pokoravanja kako se ne bi raspala. No, ponekad je pokoravanje destruktivno. Tijekom povijesti, vojnici su slušali naredbe i ubijali građane. Hannah Arendt (1965; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) i Zimbardo (2009) tvrdili su da većina onih koji su sudjelovali u holokaustu nisu bili psihopati ili sadisti, nego obični građani izloženi socijalnim pritiscima. Prema njihovoj tvrdnji, Adolf Eichmann, nacistički časnik, bio je samo činovnik koji je slušao naredbe.

Poslušnost kao odrednica ponašanja ima poseban značaj za današnje vrijeme. Utvrđeno je da su između 1933. i 1945. godine milijuni nevinih ljudi bili ubijeni zbog naredbi. Moguće je da su ta nehumana djela nastala u mislima jedne osobe, no mogla su se provesti jedino ako bi veliki broj ljudi slušao naredbe te osobe. Poslušnost je psihološki mehanizam koji povezuje individualnu radnju s političkom svrhom. Za mnoge ljude poslušnost može biti duboko ukorijenjena sklonost u ponašanju, no netočno je da svaka poslušnost zahtijeva djela agresije protiv drugih. Holokaust i masakr u My Laiu primjeri su nemoralnih djela koja su ljudi činili zbog poslušnost (Milgram, 1963). Godinama se vjerovalo da ljudi čine ono što im kaže osoba koja ima moć, no nedavna istraživanja pokazala su da se manje radi o izravnoj poslušnosti, a više o okolinskim uvjetima u kojima su izdane naredbe. Uspoređujući međukulturalna istraživanja poslušnosti i pokoravanja autoritetu, koja su se temeljila na klasičnoj Milgramovoj paradigmi, utvrđeno je da je poslušnost podjednako rasprostranjena u različitim kulturama te da nema značajne razlike u poslušnosti između muškaraca i žena. Prosječna razina poslušnosti u SAD-u i drugim zemljama, Španjolskoj, Austriji, Njemačkoj, Škotskoj, jako je slična (Blass, 2012). U SAD-u, Italiji, Austriji, Njemačkoj, Indiji, Južnoj Africi, Jordanu i Australiji razina poslušnosti bila je viša nego kod Milgramovih

istraživanja, no nije dokazano da su te razlike značajne. Razina poslušnosti u SAD-u iznosila je 61%, a u ostalim državama oko 66% (Blass, 2004; prema Žiropada, 2011).

Burger (2014) navodi četiri glavna čimbenika koja dovode do poslušnosti: priroda zadatka, novost situacije i vrsta dostupnih normativnih informacija, mogućnost da se negira odgovornost te smanjena mogućnost da se razmisli o odlukama. Ljudi smatraju da je ispravno činiti ono što im društvo naredi te da zbog toga što svi to rade oni mogu izbjeći neugodu i moguću kaznu ako se usprotive. Istraživanja pokazuju da kada ljudi znaju da nisu odgovorni za posljedice onoga što čine, oni rade stvari koje možda i ne bi radili, npr. ozlijedili nekoga (Bandura, 1999). Nekoliko autora tvrdi da je prisila ključna komponenta zločina zbog poslušnosti. Haslam i Reicher (2012) navode da korištenje autoritarnih naredbi može biti kontraproduktivno jer smanjuje osjećaj zajedničkog identiteta i motivaciju za suradnju.

Autoritet može biti jedna osoba ili institucija, npr. vojska, policija, roditelji, nastavnici,... U prvoj polovici 20. stoljeća bilo je rasprave o poslušnosti unutar konteksta roditelja i djeteta u kojem je poslušnost često identificirana kao najpoželjnija osobina kod djece, dok se neposlušnost određivala kao najozbiljniji ponašajni problem kod djece (Stogdill, 1963; prema Benjamin Jr. i Simpson, 2009).

Svrha ovog rada je utvrditi kakav utjecaj imaju najpoznatiji Milgramovi eksperimenti poslušnosti na pokoravanje u današnje vrijeme. Na temelju brojnih replikacija navedenih eksperimenata cilj je ustanoviti vrijede li središnje postavke Milgramovih nalaza i danas, odnosno je li se razina pokoravanja smanjila u odnosu na njegovo istraživanje. Pretpostavlja se da će razina pokoravanja biti manja nego kod Milgrama budući da su poznati rezultati njegovih eksperimenata te je stoga povećana svijest o pokoravanju i mogućim štetnim posljedicama do kojih može doći. Razlozi koji dovode do pokoravanja i protivljenja autoritetu biti će navedeni u radu, a prikazat će se i utjecaj empatije, autonomije, socijalne odgovornosti i potrebe za moći na pokoravanje.

2. MILGRAMOVI EKSPERIMENTI POSLUŠNOSTI

Socijalnog psihologa, Stanleya Milgrama, zanimalo je koja su objašnjenja zločina iz Drugog svjetskog rata. Poticaj za provođenje eksperimenta dobio je na temelju izjave Adolfa Eichmanna koji je na sudu rekao kako je samo slušao zapovijedi. Milgram je odlučio istražiti hoće li ljudi slušati nemoralne zahtjeve autoritativne osobe te je proveo niz eksperimenata da bi to utvrdio.

2.1. Sudionici

Milgram je smatrao kako je sudjelovanje studenata u njegovom istraživanju bilo neprikladno zbog toga što su studenti homogena skupina, svi su imali oko dvadeset godina te su bili pametni i upoznati s psihološkim eksperimentima. Želio je raznovrsnu skupinu ljudi koji bi se međusobno razlikovali. Odlučio je da će to biti stanovnici New Havena.

U lokalnim je novinama objavio oglas za sudjelovanje u istraživanju koje se bavilo ispitivanjem učenja i pamćenja. Onima koji su željeli sudjelovati ponuđeno je 4 dolara za sudjelovanje i 50 centi za prijevoz. Rečeno im je kako su potrebni na sat vremena te da sami mogu odabrati vrijeme kada će doći. U oglasu je pisalo da za sudjelovanje u istraživanju nije potrebna nikakva posebna obuka, iskustvo niti obrazovanje. Pozivali su se ljudi svih zanimanja (poljoprivrednici, frizeri, činovnici, trgovci, službenici i ostali) koji su morali imati između 20 i 50 godina. Srednjoškolci i studenti nisu ulazili u izbor. Uz oglas se nalazio kupon u kojem je trebalo dati svoje osobne podatke te odrediti vrijeme u koje bi bilo najbolje zvati za sudjelovanje u eksperimentu. Oni koji su pristali na istraživanje morali su kupon poslati Stanleyu Milgramu na sveučilište Yale.

Za istraživanje se javilo 296 ljudi, no to nije bilo dovoljno za eksperiment. Neka su imena bila izvučena iz gradskog telefonskog imenika, a nekima je na adresu poslano pismo s pozivom za istraživanje. Većina sudionika su bili poštanski činovnici, prodavači, inženjeri, radnici te srednjoškolski nastavnici. Stupanj obrazovanja kretao se od jednog sudionika koji nije imao završenu srednju školu do onih koji su imali doktorska zvanja (Milgram, 1990).

2.2. Postupak, eksperimentatori i mjesto provođenja eksperimenta

U eksperimentu su sudjelovali jedan naivan sudionik, jedan učenik/žrtva (pomoćni istraživač) te jedan eksperimentator. Sudioniku je rečeno kako će se ispitivati utjecaj kazne na učenje te da se želi otkriti kakav utjecaj imaju ljudi jedni na druge kao učitelji i učenici. Sudionik i učenik/žrtva su izvlačili papirić koji je određivao tko će biti učitelj, a tko učenik/žrtva. Izvlačenje

je bilo namješteno tako da bi sudionik uvijek dobio ulogu učitelja. Učitelj i učenik/žrtva odvedeni su u odvojene prostorije. Učenik/žrtva je bio privezan na aparat poput električne stolice te mu se na ručni zglob pričvrstila elektroda, ali on zapravo nije primao prave elektrošokove. Sudionicima je rečeno da je elektroda priključena na generator koji se nalazio u susjednoj sobi. Eksperimentator im je rekao kako elektrošokovi mogu biti izrazito bolni, ali da ne oštećuju tkivo.

Učenici/žrtve su morali učiti parove riječi. Sudionik, učitelj, pročitao bi niz parova riječi, a zatim samo prvu riječ iz nekog para zajedno s još četiri izraza. Učenik/žrtva je morao odrediti koji je od ta četiri izraza bio uparen s prvom riječi. Morao je odgovoriti pritiskom na jedan od četiri prekidača koji su se nalazili ispred njega.

Ploča instrumenta sastojala se od 30 prekidača. Svaki je bio označen naponom od 15 do 450 volti. Svaki prekidač bio je za 15 volti jači od prethodnog. Četiri prekidača bila su grupirana u skupine koje su bile označene riječima: slab šok, umjeren šok, snažan šok, vrlo snažan šok, žestok šok, krajnje jak šok, pažnja: opasan šok. Svaki sudionik je prije početka eksperimenta primio jedan stvarni elektrošok od 45 volti kako bi bio uvjeren da učenik/žrtva dobiva prave elektrošokove. Sudioniku je rečeno da svaki put učeniku/žrtvi mora zadati elektrošok kada krivo odgovori. Za svaki pogrešan odgovor jačina elektrošoka bi se povećavala za 15 volti. Prije zadavanja elektrošoka, sudionik je morao naglas reći napon elektrošoka koji će zadati. Ako bi sudionik došao do najjačeg elektrošoka, onog od 450 volti, morao bi dalje nastavljati zadavati taj elektrošok sve dok eksperimentator ne kaže da je eksperiment završio (Milgram, 1963).

Istraživanje se provodilo na Odsjeku za psihologiju Yale sveučilišta, u laboratoriju. Eksperimentator je bio 31-godišnji srednjoškolski profesor biologije. Tijekom provođenja eksperimenta bio je ravnodušan te je izgledao pomalo strogo. Na sebi je imao sivi tehnički mantil. 47-godišnji računovođa glumio je učenika/žrtvu koji je većini promatrača djelovao simpatično i blago (Milgram, 1963).

2.3. Povratne informacije od učenika/žrtve i eksperimentatora

U svim situacijama eksperimenta učenik/žrtva je davao unaprijed određene odgovore koji su se temeljili na rasporedu tako da bi se dala otprilike tri pogrešna odgovora na jedan točan. Reakcija učenika/žrtve bila je u skladu s određenim naponom na generatoru. Učenik/žrtva nije nikako reagirao prije 75 volti, kada bi počeo gundati. Slično tako reagirao je i na elektrošokove od 90 i 105 volti, dok bi na 120 volti učenik/žrtva izjavio da su elektrošokovi bolni. Na elektrošok od 135 učenik/žrtva bi bolno zastenjavao, a na elektrošok od 150 volti vikao bi da ga se pusti van. Sve

do 300 volti učenik/žrtva bi svaki put sve više vikao i govorio da ga se pusti van i da ne želi više sudjelovati. Sudionici bi se u tom trenutku većinom obraćali eksperimentatoru da im kaže što da učine. Eksperimentator bi im rekao da tišinu učenika/žrtve smatraju kao pogrešan odgovor te da sačekaju 5 do 10 sekundi i onda im ponovno zadaju elektrošok. Nakon 330 volti učenik/žrtva više nije nikako odgovarao (Milgram, 1963).

Sudionik bi se ponekad obratio eksperimentatoru za savjet da mu kaže treba li nastaviti dalje ili ne treba ili bi mu rekao da ne želi sudjelovati više u eksperimentu. Eksperimentator bi zatim odgovorio nizom zahtjeva. Bilo je četiri zahtjeva koje je eksperimentator govorio sudioniku kako bi nastavio dalje: „Molim Vas, nastavite“ ili „Dalje, molim“, „Eksperiment zahtijeva da nastavite“, „Apsolutno je nužno da nastavite“, „Nemate drugog izbora, morate nastaviti“. Ti zahtjevi morali su se govoriti redom. Zahtjev pod rednim brojem dva smio se koristiti samo ako sudionik ne bi poslušao zahtjev pod rednim brojem jedan. Tek kada bi sudionik odbio nastaviti s eksperimentom nakon četvrtog zahtjeva, eksperiment bi završio.

2.4. Zavisne mjere, intervju i naknadni kontakt

Glavna mjera za svakog sudionika je najjači elektrošok koji je zadao prije nego što je odbio nastaviti dalje. Ona može biti 0 kada sudionik odbije zadati prvi elektrošok te može biti 30 kada sudionik zada najjači elektrošok. Sudionik koji je odustao od eksperimenta u bilo kojem trenutku prije zadavanja najjačeg elektrošoka smatran je prkosnim sudionikom, dok je onaj koji se u potpunosti pokoravao eksperimentalnim zahtjevima nazvan poslušan sudionik.

Nakon eksperimenta, eksperimentator je sa svakim sudionikom obavio intervju. Rečeno im je da učenik/žrtva nije primao prave elektrošokove te bi se zatim sudionik susreo s učenikom/žrtvom. Sudionici su dobili pismeni izvještaj o pojednostima eksperimenta i rezultatima te su ispunjavali dodatni upitnik o tome kako su se osjećali u istraživanju.

2.5. Rezultati

Čak 62,5 % sudionika zadalo je elektrošokove sve do najjačeg napona, do 450 volti. Prosječni maksimalni udar bio je onaj od 368 volti. Većina sudionika bila je uvjerenjena u stvarnost eksperimentalne situacije, odnosno da su elektrošokovi koje su zadavali bili stvarni i bolni. Moglo se primjetiti da su sudionici tijekom eksperimenta bili nervozni, a najviše tijekom zadavanja najvećeg elektrošoka. Također se moglo primjetiti drhtanje, mucanje, znoj,... Jedan znak nervoze bila je pojava nervoznog smješkanja. Svi sudionici su zadavali elektrošok do jačine od 300 volti,

nekoliko ih je odbilo zadavati jače elektrošokove, ali većina ih je nastavilo zadavati dalje (Milgram, 1963). Osobine ličnosti nisu imale utjecaj na razinu pokoravanja. Također, razlika između muškaraca i žena bila je beznačajna, kao i između ljudi različitih profesija (Hewstone i Stroebe, 2003).

3. DALJNI NALAZI MILGRAMOVA EKSPERIMENTA

Provedeno je nekoliko varijacija Milgramova eksperimenta kako bi se istražilo kolika je razina poslušnosti kada se mijenjaju neki aspekti situacije. Milgram je promatrao kako na poslušnost utječe blizina učenika/žrtve i eksperimentatora, legitimnost autoriteta te proturječne naredbe dvaju autoriteta.

Postoje četiri uvjeta pomoću kojih se manipulirala fizička i emocionalna bliskost učenika/žrtve. U prvom uvjetu učenik/žrtva je jako lupao po zidu, u drugom uvjetu učitelj je čuo kako učenik/žrtva plače i viče. Kod trećeg uvjeta učenik/žrtva i učitelj su bili u istoj prostoriji te je učitelj vidio i čuo učenika/žrtvu. U zadnjem uvjetu učitelj je držao učenikovu/žrtvinu ruku na ploči za zadavanje elektrošokova. Postotak poslušnosti u ova četiri uvjeta opada. Najveća poslušnost iznosila je 65%, a najmanja 30%. Što je učitelj bio bliže učeniku/žrtvi to je poslušnost bila sve manja (Hewstone i Stroebe, 2003).

Kada je eksperimentator napustio prostoriju i rekao sudioniku da nastavi zadavati elektrošokove svaki put kada učenik/žrtva krivo odgovori, samo je 20% sudionika nastavljalo zadavati sve jače elektrošokove učeniku/žrtvi (Pennington, 2004).

Kada se eksperiment provodio u manje znanstvenom i skromnijem prostoru razina poslušnosti smanjila se, no ne značajno (Hewstone i Stroebe, 2003). Eksperimentatori su bili otprilike istih godina, ali je jedan od njih djelovao blaže. Sjedili su za stolom i bilježili odgovore. Kada je sudionik došao do prekidača od 150 volti, jedan eksperimentator rekao je sudioniku da mora nastaviti sa zadavanjem elektrošokova, dok je drugi rekao da prekine sa eksperimentom. Većina sudionika prestalo je zadavati elektrošokove u trenutku kada je drugi eksperimentator rekao da se eksperiment prekine. Može se zaključiti da će osoba, kada ne zna što učiniti u nekom trenutku, poslušati drugu osobu koja bi učinila isto što i ona te se tako lakše suprotstaviti drugom autoritetu koji traži suprotno (Milgram, 1990).

4. KRITIKE EKSPERIMENTA

Ekološka valjanost istraživanja bila je snažno osporavana te se to odnosi na dvije stvari. Prvo, nema sumnje o vjerodostojnosti eksperimentalne situacije. Dok učenik/žrtva vrišti od bolova eksperimentator ostaje hladan i udaljen. Sudionici primaju dva suprotstavljena znaka koja ih vode prema pretpostavci da učenik/žrtva ne pati, odnosno da ne prima stvarne elektrošokove (Orne i Holland, 1968; prema Meeus i Raaijmakers, 1995). Zbog toga je većina sudionika bila spremna zadavati elektrošokove. Milgramovi rezultati pokazuju da je samo 16 od ukupno 658 sudionika bilo u potpunosti sigurno da učenik/žrtva ne prima stvarne elektrošokove, dok je većina smatrala da učenik/žrtva stvarno doživljava bol. Druga stvar koja se odnosi na ekološku valjanost eksperimenta temeljena je na etičkoj averziji prema Milgramovom pristupu. Ekstremna poslušnost jedinstvena je za eksperimentalnu situaciju. Ljudi u stvarnoj životnoj situaciji neće zadavati bolne elektrošokove nevinim osobama, čak i ako im se kaže da to učine. Ova kritika sadrži dva elementa. Prije svega, sudionici u Milgramovu istraživanju nisu smatrani sadistima ni zlim ljudima, ali eksperimentalna situacija bila je takva da osobe koje su se nalazile u njoj nisu mogle više funkcionirati normalnim načinom. Sljedeće, uputa da se zada nekoliko elektrošokova drugim ljudima smatrana je ridikuloznom naredbom budući da nema veze s bilo kojim uputama koje ljudi dobivaju u svakodnevnom životu (Meeus i Raaijmakers, 1995).

Kritičari tvrde da se kratkoročni stres i moguće dugoročne posljedice koje su sudionici u Milgramovu istraživanju doživjeli ne mogu opravdati. U svoju obranu, Milgram je naveo da rezultati upitnika, koji su sudionici ispunjavali nakon eksperimenta, upućuju na to da je velikom broju sudionika bilo drago što su sudjelovali u eksperimentu te da su naučili nešto bitno iz njihovog sudjelovanja i vjeruju da bi psiholozi trebali provesti više ovakvih istraživanja (Burger, 2009).

Haslam i sur. (2014) analizirali su podatke upitnika koje je Milgram dao svojim sudionicima. Oni smatraju da su sudionici slijedili autoritet koji cijene i čije ciljeve prihvaćaju te su pretpostavili da su slijedili autoritet zbog toga što im je bilo drago da su sudjelovali u eksperimentu kako bi doprinijeli napretku znanosti. Sudionici su zbog toga bili jako zaokupljeni sudjelovanjem u istraživanju. Bili su svjesni posljedica onoga što rade, ali nisu u tome uživali jer su vjerovali da to čine zbog znanosti.

5. REPLIKACIJE MILGRAMOVA ISTRAŽIVANJA

Često pitanje o Milgramovu istraživanju odnosi se na to mogu li se nalazi njegova istraživanja replicirati u današnje vrijeme. Pojedinci tvrde da su ljudi u današnje vrijeme svjesniji opasnosti zbog pokoravanja autoritetu nego u ranim 1960-im. Mnogi istraživači, nakon Milgramova istraživanja, proveli su njegov eksperiment kako bi vidjeli je li se razina poslušnosti promijenila ili ostala ista. Zanimalo ih je što je to dovelo do pokoravanja kod Milgramova istraživanja. Replikacije Milgramova istraživanja u mnogim kulturama i državama pokazale su opću rasprostranjenost pokoravanja autoritetu (Hewstone i Stroebe, 2003). Milgramovo istraživanje nije bilo prvo opažanje poslušnosti sudionika autoritetu. Landis (1924; prema Meeus i Raaijmakers, 1995) je pronašao da je u istraživanju emocionalnih reakcija, 15 od 21 sudionika (71%) bilo spremno dekapitirati štakora i to bez ikakvog drugog razloga nego zbog ustrajnosti eksperimentatora. Frank (1944; prema Meeus i Raaijmakers, 1995) je pokušao osmisлити postupak za istraživanje otpora eksperimentatorovim naredbama te je bio iznenađen time da su skoro svi sudionici (14 od 15) slušali eksperimentatorove neugodne i potpuno besmislene upute.

5.1. Istraživanje Sheridana i Kinga (1972)

U ovome istraživanju sudjelovalo je 13 muških i 13 ženskih studenata koji su morali zadavati elektrošokove psima ako nisu izvršavali ono što im se kaže. Razina poslušnosti kod muških i ženskih sudionika bila je približna kao i kod Milgramovih sudionika. Sedam studenata (54%) zadavalo je elektrošokove do kraja, dok su sve studentice išle do kraja što je iznenađujuće budući da žene nisu očekivale da će biti spremnije zadavati elektrošokove u odnosu na muškarce. Kada ih se prije eksperimenta pitalo koliko daleko će žena ići u zadavanju elektrošokova, 86% ih je predvidjelo da neće zadavati elektrošokove jače od 150 volti, dok nitko nije predvidio da bi žena mogla zadati elektrošok od 450 volti. Sudionici su pokazivali znakove tuge i žalosti dok su zadavali elektrošokove. U eksperimentu su se mogla uočiti dva razloga zašto je došlo do neposlušnosti kod nekih studenata. Sudionici su se mogli suočiti s autoritetom i odbiti nastaviti zadavati elektrošokove ili su mogli pokušati prevariti eksperimentatora govoreći mu kako je pas izvršio ono što se od njega tražilo. Studenti koji nisu poslušali autoritet varali su eksperimentatora.

5.2. Istraživanje Meeusa i Raaijmakersa (1995)

Meeus i Raaijmakers smatraju da vrsta nasilja provedena u Milgramovu istraživanju, zadavanje elektrošokova, nije svojstven oblik nasilja kojim će se autoritet koristiti u svakodnevnom životu u modernom društvu. U modernom društvu prisutno je posredno nasilje u kojem ljudi neizravno opažaju negativne posljedice njihovih djela na žrtvu. Tijekom tog nasilja odnos sa žrtvom je manje izravan što povećava udaljenost od žrtve. Pretpostavlja se da će uputa za provedbu posrednog nasilja dovesti do veće poslušnosti. Što je veća udaljenost od žrtve, veća je poslušnost. Poslušnost postaje potpuna kada sudionik ne vidi ni ne čuje žrtvu.

Meeus i Raaijmakers (1995) proveli su istraživanje u ranim 1980-im godinama na Sveučilištu Utrecht u Nizozemskoj. Proveli su eksperiment u kojem su koristili Milgramove postupke. U istraživanju je sudjelovalo 60 sudionika. U eksperimentu su sudjelovali eksperimentator, sudionik i osoba koja se prijavljivala za posao koja je bila suučesnik eksperimenta. Eksperimentator i sudionik bili su u istoj prostoriji, dok je osoba koje se prijavljivala za posao bila u susjednoj prostoriji. Sudionik i osoba su komunicirali preko mikrofona. Osoba koja se prijavljivala za posao pozvana je u laboratorij na ispunjavanje testa koji je bio presudan za dobivanje posla. Sudionicima je rečeno da ometaju osobu tijekom ispunjavanja testa. Morali su davati osobi negativne primjedbe o njezinom učinku. Sudionici su morali davati primjedbe bez obzira na proteste osobe koji su postojali sve jači tijekom testiranja. Te negativne primjedbe dovele su do psihološkog napora tako da osoba nije zadovoljavajuće riješila test. Ako bi sudionik odbio davati primjedbe, eksperimentator bi rekao četiri uzastopne izjave u kojima mu govori da mora nastaviti, poput Milgrama. Ako prva izjava nije bila uspješna, sljedila bi druga izjava i tako sve do četvrte izjave. Tek ako bi sudionik odbio nastaviti zadavati primjedbe nakon četvrte izjave, eksperiment bi se prekinuo. Posljedice tih primjedbi bile su indirektna. Nakon određenog vremena, osoba postaje napeta samo tijekom primanja stresnih i negativnih primjedbi. Nakon što su sudionici zadali pola negativnih primjedbi, od 15 koliko su ih morali zadati, jasno je da osoba možda neće proći test zbog tih primjedbi. Ovo predstavlja glavnu razliku između ovog i Milgramovog istraživanja u kojem sudionici misle da elektrošokovi od 150 i više volti uzrokuju izravnu bol kod žrtve.

91% sudionika poslušalo je eksperimentatora do kraja. Može se uočiti da je postotak poslušnih sudionika u ovome istraživanju bio veći nego u Milgramovu istraživanju. Razlog tome je taj što je nasilje koje su sudionici morali izvršiti u ovome istraživanju bilo posredno u odnosu na nasilje u Milgramovu istraživanju. Fizičko nasilje, zadavanje elektrošokova, izravnije je te je stoga teže za primjeniti nego neizravno nasilje. U modifikaciji eksperimenta u kojem je osoba prijetila sudioniku da će ga tužiti ako ne prestane zadavati primjedbe, postotak poslušnih sudionika se smanjio. Stoga, može se zaključiti da će ljudi biti spremni pobuniti se protiv autoriteta ako za njih postoji neki rizik te ako im se kaže da će biti odgovorne za moguće štetne posljedice.

5.3. Burgerovo istraživanje poslušnosti (2009)

Jerry Burger je u svojoj replikaciji Milgramova istraživanja proveo dodatne korake kako bi osigurao dobrobit sudionika. Proveo je dvije vrste screeninga kako bi iz istraživanja isključio one sudionike koji bi mogli imati negativne reakcije na eksperiment. Sudionicima je rekao kako u bilo kojem trenutku mogu odustati od istraživanja. Kao i Milgram, dao je elektrošok sudioniku kako bi mogao osjetiti da je stvaran. Jačina elektrošoka bila je 15 volti. Eksperimentator koji je provodio eksperiment bio je klinički psiholog koji bi prekinio eksperiment čim bi primjetio da sudionik pokazuje prekomjeren stres. U istraživanju je sudjelovalo 29 muških i 41 ženskih sudionika. Prije odabira sudionika pitalo ih se idu li na fakultet te ako idu, jesu li slušali sate psihologije. Oni koji su pohađali više od dva predmeta koji su vezani uz psihologiju bili su isključeni zbog toga što su već bili upoznati s Milgramovim istraživanjem. Sudionike se pitalo imaju li kakve psihičke poremećaje, piju li lijekove za depresiju ili anksioznost te imaju li problema s alkoholom. Oni koji su potvrdili nešto od toga isključeni su iz istraživanja, njih 30%. Oni koji su prošli prvi screening išli su na drugi tijekom kojeg su morali riješiti nekoliko psiholoških testova. Postupak istraživanja bio je identičan kao i kod Milgrama. Sudionicima je rečeno da će se istraživati kakav učinak ima kazna na učenje. Sudionici su morali zadati elektrošok svaki put kada bi učenik/žrtva krivo odgovorio.

70% sudionika nastavilo je zadavati elektrošokove jače od 150 volti te je pronađena mala neznačajna razlika u poslušnosti između muškaraca i žena. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da isti situacijski čimbenici koji su doveli do poslušnosti u Milgramovu istraživanju i danas dovode do poslušnosti.

5.4. Telefonsko pokoravanje

Hofling i sur. (1966; prema Hollins Martin i Bull, 2008) proveli su istraživanje u kojem su provjeravali kako će se medicinske sestre ponašati kada im se kaže da moraju dati pacijentu opasan lijek koji može imati smrtonosne posljedice. Nazvao ih je nepoznati liječnik i rekao im da moraju dati pacijentu veliku dozu smrtonosnog lijeka. Samo je jedna medicinska sestra to odbila, dok 21 nije te su pristale dati pacijentu lijek. Međutim, eksperimentatori su ih zaustavili u tome jer je to bio samo eksperiment. Zanimljivo je primjetiti kako osoba koja je autoritet, u ovome slučaju liječnik, ima vrlo jak utjecaj na druge osobe čak i preko telefona. Autoritet ne mora biti u neposrednoj blizini osobe kojoj zadaje naredbe da bi ga ona poslušala. Veliku ulogu u tome ima moć i položaj autoriteta.

Određeni pojedinci imaju snagu i moć da svojim naredbama i zapovijedima utječu na postupke drugih ljudi. Mnogi primjeri iz svakodnevnog života pokazuju da ljudi slušaju naredbe drugih, čak i kada znaju da su takve naredbe loše. U razdoblju od desetak godina do 2004.godine dogodilo se preko 70 incidenata, u 30 saveznih država SAD-a. Osoba koja se predstavljala kao policajac ili neka druga autoritativna figura, preko telefona je naređivala menadžerima restorana da pretraže do gola kupca ili žensku zaposlenicu koja je bilo površno opisana. 2000.godine menadžerica McDonald's restorana skinula se gola pred kupcem, 2003.godine menadžer u Applebee-ju pretražio je do gola konobaricu te je iste godine menadžer u Taco Bellu (Aljaska) pretražio do gola klijenticu koja je imala samo 14 godina i natjerao ju na razvratne činove.

2004.godine dogodio se slučaj Donne Jean Summers, voditeljice McDonald's restorana u Monut Washingtonu u Kentuckyju (Stanley, 2006). 9.travnja 2004.godine jedan čovjek je nazvao Donnu Jean Summers i predstavio se kao policajac Scott. Rekao joj je da je Louise Ogborn, zaposlenica restorana, ukrala novac te ga iskoristila za drogu i da ju mora pozvati u ured kako bi ju ispitala o krađi. Donna je pretražila Louisine džepove te je od nje zatražila da skine odjeću kako bi ju mogla bolje pregledati, sve to po naredbi Scotta. Scott je pitao Donnu ima li dečka te je ona rekla da ima zaručnika kojeg je morala pozvati da joj pomogne u pretraživanju. Donna je otišla nadgledati restoran, a Scott je davao upute Nixu, Donninom zaručniku, što treba raditi sa Louise. Nix je natjerao Louise da skine ogrtač, trči na mjestu, radi skokove,... Nix je poslušao naredbe policajca Scotta te je natjerao Louise na seksualni čin. Scott je Donni rekao kako je na drugoj liniji menadžer restorana te da on odobrava njegove naredbe. Donna je nazvala menadžera i otkrila da on uopće nije razgovarao s policajcem te da ne zna ništa o krađi. Nazvala je policiju koja je uhitila Nixa i Scotta. Ovo je primjer destruktivnog pokoravanja. Donna je vjerovala u legitimnost

autoriteta i zbog toga nije posumnjala u policajca te je slijedila njegove naredbe i činila ono što vjerojatno sama ne bi nikada.

5.5. La jeu de la mort (The Game of Death)

Dokumentarac na francuskoj televiziji pokušao je pokazati kako dobronamjerni ljudi mogu postati mučitelji. The Game of Death se emitirala u udarnom terminu na TV kanalu France 2. Sudjelovalo je 80 sudionika kojima je rečeno da se nalaze u pilot showu kako bi vidjeli hoće li kviz uspjeti te da će dobiti 40 eura za sudjelovanje. Morali su zadavati elektrošokove sve do 460 volti sudionicima svaki put kada bi krivo odgovorili na pitanje. Sudionik koji je primao elektrošokove bio je glumac i elektrošokovi nisu bili stvarni. Samo 16 od 80 sudionika odustalo je od zadavanja najjačeg elektrošoka. 80% sudionika išlo je do kraja. Mnogi sudionici su izvijestili da su htjeli odustati, ali da ih je TV voditelj uvjerio da idu do kraja. Ovaj primjer pokazuje kako su ljudi spremni slijepo slijediti naredbe utjecajne osobe.

6. RAZLOZI POKORAVANJA I PROTIVLJENJA AUTORITETU

Ljudi se pokoravaju zbog normativnog i informacijskog socijalnog utjecaja. Normativni socijalni utjecaj javlja se zbog toga što ljudi žele svoje ponašanje uskladiti s ponašanjem drugih ljudi zato što žele ostati članovi grupe te žele izbjeći ismijavanje i odbacivanje od svojih kolega ili od autoriteta. Kada autoritet kaže osobi da nešto napravi, osobi može biti jako teško odbiti to poslušati. Ljudi se možda boje da će, ako odbiju poslušati, autoritet biti ljut ili razočaran te će ga zbog toga poslušati. Informacijski utjecaj je jak kada se ljudi nalaze u situaciji koja je nejasna i zbunjujuća, kada nisu sigurni što trebaju učiniti te kada koriste druge ljude kao pomoć koja im služi za objašnjavanje i definiranje situacije. Ponašanje drugih koji se pokoravaju autoritetu i slušaju nemoralne naredbe dovodi do toga da to izgleda kao normalno ponašanje (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Ljudi vjeruju da se poslušnost autoritetu isplati te očekuju da je autoritet legitiman i pouzdan i da mu se može vjerovati. Također, sve više podilaze pod utjecaj autoriteta gdje se kreće od lakših prema težim posljedicama pokoravanja. Osobe pomiču odgovornost na višu razinu koja se odnosi na to da one nisu odgovorne za to što čine budući da im je autoritet naredio da to učine (Hewstone i Stroebe, 2003).

Ljudi slijede zapovijedi drugih zbog toga što su socijalizirani slušati autoritete, npr. svoje roditelje, nastavnike,... Ponekad su prepušteni sami sebi te ne mogu uspoređivati svoje osjećaje s osjećajima drugih ljudi u istoj situaciji. Na ljude može djelovati ugled i autoritet okruženja. Jedan od razloga zašto se pokoravamo je taj kada jednom poslušamo autoritet, možda će poslije biti teško izvući se iz te situacije. Osobe reagiraju u skladu sa svojim stavovima ako su im na raspolaganju, no kada ti stavovi postaju sve manje dostupni teže im je ponašati se u skladu s njima (Rathus, 2000).

Zločin zbog poslušnosti događa se kada su nemoralna djela eksplicitno ili implicitno povezana s naredbama autoriteta. Središnja karakteristika autoriteta je pojedinčeva spremnost da dobrovoljno sluša naredbe drugih jer pojedini aspekti osobe koja izdaje naredbe djeluju na njegovu legitimnost. Kelman (1958) te Tyler i sur. (1990) razlikuju tri osnovna oblika socijalnog utjecaja: popustljivost, identifikacija i internalizacija. Svaki od navedenih utjecaja objašnjava poslušnost različitim razlozima. Popustljivost se događa kada ljudi slijede naredbe drugih jer se boje da će biti kažnjeni ako ne poslušaju ili kada očekuju da će biti nagrađeni ako poslušaju. Identifikacija se javlja kada pojedinci slušaju naredbe drugih zbog njihove povezanosti s autoritetom. Internalizacija nastaje kada su ljudi podložni naredbama drugih zbog toga što njihove osobne vrijednosti nalažu da treba slijediti naredbe. Također, autori su prepoznali dvije različite orijentacije prema autoritetu koje su bitne za ponašanje. Jedna je orijentacija u kojoj legitimnost autoriteta motivira ponašanje i druga u kojoj je ponašanje motivirano drugim faktorima, ali je zatim opravdano na temelju legitimiteta. Autoritet mora očekivati da će ljudi slijediti njegove zapovijedi i naredbe bez dodatnog objašnjavanja zašto ih treba slijediti.

Kada se pitalo studente, psihijatre i osobe iz srednje klase do koje mjere bi bili spremni ići do kraja u zadavanju elektrošokova drugim ljudima, njihove procjene bile su manje nego što je to utvrđeno u Milgramovu eksperimentu. Milgram (1990) navodi kako okolnosti situacije određuju kako će se osoba u njoj ponašati, a ne njezine osobine. Moguće je da se one osobe koje su po prirodi agresivnije neće pokoravati i slijediti naredbe da učine loše djelo ukoliko se nađu u situaciji u kojoj to ne bi bilo prihvatljivo, iako su sklone činjenju agresivnih djela.

Henry Murray smatra da se potreba za pokoravanjem i poštovanjem manifestira u sklonosti osobe da se divi drugoj osobi, da se ta osoba smatra važnom, da joj se odaje poštovanje i divljenje. Ova potreba ima tjelesne pokazatelje. Osoba se saginje u prisustvu autoriteta, gleda ga s divljenjem, približava mu se. Kada je potreba za pokoravanjem i poštovanjem jako izražena, osoba slijepo vjeruje autoritetu i čini što mu on kaže bez obzira na posljedice. Potreba je nužna kod

državnih institucija gdje se očekuje pokoravanje. Murray smatra da je ona prilično rasprostranjena potreba među ljudima (Henry, 1938).

Postoje čimbenici koji dovode do protivljenja autoritetu. Smanjenje legitimiteta autoriteta malo smanjuje pokoravanje, no ono je još uvijek relativno visoko. Pokoravanje prestaje kada su dva autoriteta sukobljena, odnosno kada daju različite naredbe. Protivljenje i pobuna kolega utječe na to da se ljudi ne pokoravaju naredbama autoriteta budući da socijalna podrška kolega omogućava da osobe čine ono što misle da je ispravno (Pennington, 2004).

7. UTJECAJ AUTONOMIJE, EMPATIJE, SOCIJALNE ODGOVORNOSTI I POTREBE ZA MOĆI NA POSLUŠNOST I POKORAVANJE

Auzoult (2015) je proveo istraživanje u kojem je istraživao utjecaj autonomije na ponašanje sudionika koji su suočeni s autoritetom, odnosno koliko su sudionici bili spremni suprotstaviti se eksperimentatoru te odustati od zadatka kada su to htjeli. Sudionici u njegovom istraživanju morali su obavljati dosadan i besmislen zadatak, prepisivati brojeve iz telefonskog imenika bez vremenskog ograničenja. Rezultati su pokazali da je visoka razina autonomije povezana s nižom razinom poslušnosti. Sudionici koji su se smatrali autonomnima češće su usporavali izvršavanje zadatka kako bi se suprotstavili eksperimentatorovim zahtjevima. Rezultati istraživanja upućuju na to da autonomija i socijalna potpora reguliraju ponašanje sudionika. Odluka da se nastavi obavljati dosadan zadatak ako eksperimentator tako naredi ovisi o tome vjeruju li sudionici da se ponašaju onako kako bi se većina ljudi ponašala u sličnoj situaciji.

Utvrđeno je da su neposlušni sudionici u Milgramovim eksperimentima temeljili svoju neposlušnost na tri principa: nemogućnost nametanja nečije volje drugima, odgovornost za nečija djela i sloboda svakog pojedinca da bude poslušan ili neposlušan. Stavovi neposlušnih sudionika mogu se smatrati kao izraz njihove autonomije te upućuju na povezanost sudionika s djelima koja čine, što dovodi do veće odgovornosti (Rochat i Modigliani, 1995; prema Auzoult, 2015).

Burger (2009) navodi da povećana razina empatije i želja da se kontroliraju događaji mogu rezultirati nižom razinom poslušnosti. Pokazano je da veća razina socijalne odgovornosti smanjuje poslušnost, dok povećani autoritarizam rezultira većom poslušnošću (Dambrun i Vatine, 2010; prema Elms i Milgram, 1966). Kritički stav prema svim oblicima autoriteta, zajedno s većim osjećajem odgovornosti i potrebom za kontroliranjem događaja, dovodi do neposlušnosti (Bocchiaro i Zimbardo, 2010; prema Auzoult, 2015).

Dok su istraživači prikupili veliki broj informacija o situacijskim i psihološkim faktorima koji potiču neposlušnost, gotovo ništa se ne zna o tome kako ljudi reagiraju na to kada ih se ne sluša. Sommer i sur. (2012) su proveli istraživanje u kojem su sudionici imali ulogu šefa te su morali zadavati naredbe podređenima koji su ili poslušali naredbu ili ne. Ispitali su kako spol i potreba za moći utječu na reakciju na neposlušnost. Muškarci su izvijestili o smanjenom osjećaju pripadnosti i nižom kontrolom kada ih se nije slušalo, što je dovelo do povećanog negativnog učinka. Utvrđeno je da muški sudionici koji imaju jaku potrebu za moći iskazuju ljutnju i bijes kada ih se ne sluša. Istraživači navode da neposlušnost na radnom mjestu odražava nedostatak poštovanja prema autoritetu te stoga to za muškarce, ali ne i za žene, znači da su njihove strategije za utjecaj na druge ljude neučinkovite. Muškarci s izraženom potrebom za moći očekuju poštovanje od drugih te stoga reagiraju negativno na neposlušnost.

Nemogućnost utjecaja na druge narušava pet osnovnih potreba ili ciljeva: pripadnost, osjećaj vlastite vrijednosti, kontrola, značenje (svrha) i točnost (Bourgeois, Sommer i Bruno, 2012; prema Sommer i sur., 2012). Bourgeois, Sommer i Bruno (2012) navode da učinkovit utjecaj na druge omogućuje ljudima da budu sigurniji u točnost vlastitih vjerovanja i ponašanja.

8. ZAKLJUČAK

Unatoč negativnim implikacijama Milgramovog istraživanja, poslušnost legitimnom autoritetu je nužna za opstanak svakog društva i kulture. Poslušnost i pokoravanje autoritetu je važno za uspjeh većine grupa i organizacija. Središnje postavke Milgramovih nalaza, čak i nakon više od 50 godina otkad je provedeno istraživanje, i danas su održive, odnosno potvrđene su u novijim istraživanjima. Kontekst situacije ima važnu ulogu u pokoravanju, dok osobine ličnosti nisu toliko bitne. Na temelju novijih istraživanja prikazanih u ovom radu, može se zaključiti da je razina autoriteta, u odnosu na Milgramovo istraživanje, ostala približno ista i to u svim zemljama iako se pretpostavljalo da će se pokoravanje smanjiti. Unatoč tome što su ljudi možda svjesniji štetnih posljedica pokoravanja pokazalo se da pokoravanje autoritetu uvelike ovisi o legitimnosti samog autoriteta. Ljudi će najčešće slušati osobe prema kojima imaju poštovanje i koje su po hijerarhiji iznad njih te stoga ignoriraju svoju savjest i slijede naredbe, iako smatraju da to ne bi bilo ispravno. Moguće je da je upravo zbog toga što ljudi poštuju autoritet i teško im je suprotstaviti mu se, razina pokoravanja u današnje vrijeme podjednaka kao i prije.

Na ponašanje ljudi utječe veliki broj faktora. Različite osobe ponašaju se različito, no svatko bi trebao biti odgovoran za svoje postupke. Neće svatko biti spreman slijepo slijediti naredbe autoriteta. Da se u današnje vrijeme pita osobe bi li spremno slijedile naredbe autoriteta tako da čine nemoralna djela veliki broj bi ih reklo da ne bi, no očigledno bi buduća istraživanja pokazala suprotno.

Buduća istraživanja pokoravanja autoriteta više bi trebala istraživati ulogu odgovornosti osobe koja slijedi naredbe. Naime, postoji mali broj takvih istraživanja, no ti se rezultati ne mogu generalizirati. Milgram (1990) tvrdi kako je smanjen osjećaj odgovornosti jedna od važnih posljedica pokoravanja autoritetu. Istraživanja koja su ispitivala kako preuzimanje odgovornosti utječe na pokoravanje pokazala su da se, ukoliko se osobi kaže da će ona biti odgovorna za posljedice onoga što čini, razina pokoravanja smanjila, no treba provesti više takvih istraživanja kako bi se utvrdilo da je preuzimanje odgovornosti doista ključno za to da osoba ne izvršava naredbe autoriteta. Bit pokoravanja je u činjenici da osoba vidi sebe kao sredstvo za provođenje želja neke druge osobe te se stoga ne smatra odgovornim za djela koja čini. Upravo se zbog toga većina ljudi pokorava autoritetu ne razmišljajući o mogućim posljedicama. Pokoravanje autoritetu je bilo, no i dalje će ostati prisutno u svakodnevnom životu.

LITERATURA

Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.

Auzoult, L. (2015). Autonomy and resistance to authority. *Swiss Journal of Psychology*, 74(1), 49-53.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193-209

Benjamin Jr, L.T. i Simpson, J.A. (2009). The power of the situation: The impact of Milgram's obedience studies on personality and social psychology. *American Psychologist*, 64(1), 12-19.

Blass, T. (2012). A cross-cultural comparison of studies of obedience using the Milgram paradigm: A review. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(2), 196-205.

Burger, J.M. (2014). Situational features in Milgram's experiment that kept his participants shocking. *Journal of Social Issues*, 70(3), 489-500.

Burger, J.M. (2009). Replicating Milgram: Would people still obey today?. *American Psychologist*, 64(1), 1-11.

Chazan, D. (2010, 18. ožujak). Row over „torture“ on French TV. *BBC News*. Preuzeto sa <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8573755.stm>

Elms, A.C. i Milgram, S. (1966). Personality characteristics associated with obedience and defiance toward authoritative command. *Journal of Experimental Research in Personality*, 1, 282-289.

Haslam, S.A., Reicher, S.D., Millard, K. I McDonald, R. (2014). 'Happy to have been of service': The Yale archive as a window into the engaged followership of participants in

- Milgram's 'obedience' experiments. *British Journal of Social Psychology*, 54(1), 55-83.
- Haslam, S.A. i Reicher, S.D. (2012). Contesting the "nature" of conformity: Whatt Milgram and Zimbardo's studies really show. *PLOS Biology*, 10(11), 1-4.
- Henry, H.A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford university press.
- Hewstone, M. i Stroebe, W. (2003). *Socijalna psihologija europske perspektive*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hollins Martin, C.J. i Bull, P. (2008). Obedience and conformity in clinical practice. *British Journal of Midwifery*, 16(8), 504-509.
- Kelman, H. C. (1958). Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of conflict resolution*, 51-60.
- Laupa, M. (1995). Children's reasoning about authority in home and school contexts. *Social development*, 4(1), 1-16.
- Meeus, W.H. i Raaijmakers, Q.A. (1995). Obedience in modern society: The Utrecht studies. *Journal of Social Issues*, 51(3), 155-175.
- Milgram, S. (1990). *Poslušnost autoritetu*. Beograd: Nolit.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67 (4), 371-378.
- Pennington, D.C. (2004). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Rathus, S.A. (2000). *Temelji psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Sheridan, C. L., & King, R. G. (1972). Obedience to authority with an authentic victim. In *Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association*. American Psychological Association.
- Sommer, K.L., Parson, C., Bruno, S. i Bourgeois, M.J. (2012). Sex and need for power as

predictors of reactions to disobedience. *Social Influence*, 7(1), 1-20.

Stanley, A. (2006, 1. lipanj). „The Human Behavior Experiments“: What Can Be Done in the

Name of Obedience. *The New York Times*. Preuzeto sa

http://www.nytimes.com/2006/06/01/arts/television/01huma.html?_r=2

Tyler, T.R., Kelman, H.C. i Hamilton, V.L. (1990). The social psychology of authority: Why do people obey an order to harm others?. *Law and Society Review*, 24(4), 1089-1102.

Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (2005). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Wolf, S. (2007, 8. listopad). Donna Jean Summers, Rewarded Criminal at Large. Preuzeto sa

<https://dragontail.wordpress.com/2007/10/08/donna-jean-summers-rewarded-criminal-at-large/>

Zimbardo, P. (2009). Luciferov učinak kako dobri ljudi postaju zli. Zagreb: TIM press.

Žiropađa, Lj. (2011). O surovosti iz poslušnosti. *Sociološka luča*, 5(1), 3-16.